

Кривець Людмила Володимирівна - кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії (соціально-гуманітарних проблем) гуманітарного інституту Національного університету оборони України, м. Київ

УДК: 101+370.5

УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФІЯ ПРО ВЛАДУ І ПОШУКИ ІДЕАЛЬНОГО СУСПІЛЬНОГО УСТРОЮ

На основі проведеного аналізу у статті зазначається, що на початку ХХ століття в українській філософській думці завершуються концептуальні побудови універсальних соціально-політичних та філософських моделей державотворення. Радянський період історії України до мислителів подібного спрямування був немилосердним. Саме тому формування новітнього філософського вчення про владу на території сучасної України є питанням національної важливості.

Ключові слова: українська філософія, влада, соціальне управління, ретроспективний аналіз, суспільство, держава, особистість.

УКРАИНСКАЯ ФИЛОСОФИЯ О ВЛАСТИ И ПОИСКАХ ИДЕАЛЬНОГО ОБЩЕСТВЕННОГО СТРОЯ

На основе проведенного анализа в статье отмечается, что в начале ХХ века в украинском философском дискурсе завершаются концептуальные построения универсальных социально-политических и философских моделей создания государства. Советский период истории Украины к мыслителям подобного устремления был немилосердным. Именно поэтому, формирование новейшего философского учения о власти на территории современной Украины является вопросом национальной важности.

Ключевые слова: украинская философия, власть, социальное управление, ретроспективный анализ, общество, государство, личность.

UKRAINIAN PHILOSOPHY IS ABOUT THE POWER AND SEARCHES OF IDEAL FRAMEWORK OF SOCIETY

On the basis of this analysis, the article notes that the beginning of XX century in the Ukrainian philosophical discourse completed the conceptual construction of universal socio-political and philosophical models for the establishment of the state. The Soviet period in the history of Ukraine to the thinkers of such aspirations was merciless. That is why the formation of modern philosophical doctrine of authority in the territory of modern Ukraine is a matter of national importance.

Keywords: Ukrainian philosophy, power, social management, retrospective analysis, society, state, personality.

Філософсько-політична думка України веде свій відлік від духовної й культурно-історичної традиції Київської Русі, генералізуючих ідей об'єднання всіх давньоруських земель, їх захисту та встановлення в державі порядку, який би влаштовував усі верстви населення. Першими історичними документами, які фіксували ці ідеї були: «Повість временних літ», «Слово о полку Ігоревім», «Руська Правда» та «Устав кн. Ярослава про церковні суди» та «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона.

Об'єктом статті є феномени влади та соціального управління.

Предметом – аналіз феномена влади в контексті українського філософського дискурсу.

Метою роботи ми визначаємо проведення ретроспективного аналізу феноменів влади та соціального управління в контексті українського філософського дискурсу.

В XIV столітті з переміщенням центру суспільно-політичного і культурного життя в Галицькі землі, географічне розташування яких створювало можливості розширених зв'язків

із західноєвропейською культурою, українська політико-ідеологічна думка долучилась до ідей європейського гуманізму, а згодом – просвітництва, що поглибило її демократичну спрямованість, підняло авторитет у світі [3]. Її представляли Ю. Дрогобич, С. Оріховський, П. Скарга, І. Вишенський, М. Смотрицький, брати Зизанії. У XVI-XVII ст. українська соціально-політична думка була представлена іменами П. Могили, Б. Хмельницького, І. Мазепи, Л. Барановича, І. Гілятовського, Ю. Немирича; на початку національного відродження – іменами В. Антоновича, І. Гізеля, П. Орлика, С. Яворського, Ф. Прокоповича, М. Козачинського і, звичайно ж, мандрівного філософа-гуманіста Григорія Сковороди.

Соціально-політична філософія Г. Сковороди базується на зрозумінні людини як особливого витвору макрокосму. Людина, вважав філософ, є центр, у якому сходяться всі життєві проблеми, діяльність і пізнання. Щоб пізнати світ (макркосм), людина має пізнати себе (мікркосм). Саме в самопізнанні бачив Григорій Сковорода ключ до розкриття буття світу як світу природи і людської культури. Найважливішим для людини є щастя, яке ґрунтується на духовному багатстві людини. Ні чини, ні звання, ні посади не можуть підмінити глибину духовного ества людини. Пізнавши себе, вважав філософ, людина вибере відповідно до власної природи заняття («сродний труд») і організує свій спосіб життя відповідно до своїх духовних надбань.

Стосовно розуміння феномену «влади», Г. Сковорода обстоював ідею людини-володаря, маючи на увазі мету пізнання людиною в собі Бога. Звідси ж беруть витоки обґрунтування філософом системи суспільних відносин як людських, людяних, гуманістичних. Суспільно-політичний ідеал – гармонійне суспільство – трактується ним як «людська держава», політичний устрій якої спирається на суспільний компроміс, взаєморозуміння і духовну (божественну) єдність громадян. І хоч його міркування певною мірою мають фрагментарний характер, багато в чому позначені утопізмом і містикією, загальну ідеологію наближення людини до людських форм соціальних відносин, схоплені філософом досить точно і своєчасно.

Філософська спадщина Григорія Сковороди багато в чому визначала загальну спрямованість ідей його сучасників та мислителів більш пізнього періоду, зокрема, І. Котляревського, П. Гулака-Артемівського, М. Костомарова, М. Максимовича, Т. Шевченка, створеного ними Кирило-Мефодіївського товариства, української політичної думки XIX ст. загалом. Суттєвий вплив на формування політико-ідеологічних орієнтацій українських мислителів цього періоду мала творчість німецького філософа-просвітителя Й. Г. Гердера, особливо гуманістичні ідеї його праці «Ідеї до філософії історії людства» щодо історії суспільства як натурального продукту людських здібностей, трактованого філософом у якості головного закону історії. Не менш популярними в Україні були також праці Ф. Шеллінга, гуманістичний пафос яких, зокрема, делегував в українську політико-ідеологічну традицію перший ректор Київського університету Микола Максимович.

Провідними ідеями політико-ідеологічної думки в Україні практично у всі історичні часи були ідеї соціального й національного визволення. Вони породжувалися, насамперед, тим нестерпним колоніальним режимом, у якому перебувала Україна впродовж багатьох століть. Особливо це стало проявлятися в період польського та російського поневолення. У цей період в ідеології царської Росії домінували три основні принципи влади, на яких мала триматися вся російська державність: православ'я, самодержавство й народність. Характерно, що в Україні ці принципи сприймалися далеко не однозначно. Православ'я, як виключно панівний принцип, не могло бути визнане, зокрема, західноукраїнськими землями, де тривалий час упродовжувався католицизм. Для свідомої частини українського населення самодержавство означало не тільки зосередження всієї влади в руках монарха, а й рішуче усунення громадянства від будь-якої участі в політичному житті, недопущення ніякого самоуправління. Волелюбна ж натура українців вимагала іншого – свободи і самовираження. Третій принцип державної системи – народність – належало розуміти як панування великоруської народності й придушення національного партикуляризму.

Така система державної ідеології не могла не викликати невдоволення української

людності. В Україні визрівали ідеї громадянської непокори, визволення, національного розвитку. Першою більш-менш узгодженою й концептуально виваженою програмою політико-ідеологічного спрямування українства в цей період стали ідеї Кирило-Мефодіївського товариства, а саме М. Костомарова, П. Куліша, М. Гулака, В. Білозерського та Т. Шевченка.

Члени товариства підготували низку програмних положень, найважливіші з яких знайшли своє відображення у творі М. Костомарова під назвою «Закон Божий (Книги Буття українського народу)». *Головна ідея твору* – єдність долі слов'янських народів, бажання їх об'єднання в прогресивному рухові, в якому кожен творив би свою державу і мав змогу розвивати свою культуру. Тут же підкреслювалась думка щодо демократичного переобладнання політичної системи і вивільнення селян від кріпацтва. Головною передумовою перебудови існуючого ладу на нових засадах товариство вважало знищення абсолютизму.

Політико-ідеологічна доктрина М. Костомарова базувалась на походженні будь-якої влади від Бога, як «царя над родом людським». Володарювання одного, розмірковував далі філософ, практично завжди веде до «самодержності», порушення Божих настанов і насильства над людською природою. Подібне ж виникає й від свавілля «багатьох царьків» – тобто за демократичного політичного устрою. На думку М. Костомарова, ефективним і надійним з точки зору реалізації людських цінностей може бути лише «влада народу» – республіканський політичний устрій, де реалізується виборча, змінна і підзвітна народові виконавча влада. Не менш переконливо М. Костомаров висловлювався й щодо типу держави. На його думку, вона має бути змішаного типу – федерація і конфедерація, сприятливою для того, «щоб кожен народ скомпонував свою Річ Посполиту і управлявся незмісимо з другими». Подібні ж погляди обстоювали й інші члени товариства [6].

Наступний етап у розвитку політико-правових ідей в Україні пов'язаний з революційним народництвом, діяльність якого проходила в нерозривній єдності з народницьким рухом у Росії, зокрема, з такими організаціями, як «Народна воля» та «Чорний переділ». Більшість революційних народників схилилася до заперечення будь-якого монархізму, абсолютного чи конституційного. Принцип верховенства волі народу планувалося покласти підвалиною всіх рівнів влади. Принципами організації центральної влади проголошувалися її виборність, змінність, підзвітність, підконтрольність. У програмних принципах народоправління важливе місце відводиться демократичним традиціям сільської общини.

Зовсім не випадковістю є те, що репрезентованим героєм України у XIX столітті був не державний муж або воїн, а поет – Тарас Шевченко. Мабуть, найголовнішою ознакою політико-правових поглядів Т. Шевченка є глибоке несприйняття й різке засудження влади самодержавства. Майбутнє України поет пов'язував не з буржуазно-правовим ладом, а з самоуправлінням народу, з громадською, колегіальною формою реалізації влади як гарантією від свавілля властителів. В основу самоуправління народу він поклав суспільну власність і, насамперед, власність на землю.

Першим серед українських енциклопедистів, засновників ліберально-демократичної думки можна назвати М. Драгоманова. [6, с.349.]. М. Драгоманов прекрасно розумів роль економічних чинників у розвитку суспільства, проте не поділяв ортодоксії матеріалістичного розуміння влади, а зазначав роль традиції, культури, національного характеру, тобто виходив з множинності чинників, що детермінують історичний процес. «Соціалізм в Україні не є випадковим явищем, зазначав учений. Адже тут, як і в Росії, зароджуються капіталістичні відносини, чисельно і соціально зростає пролетаріат, шириться робітнича справа. Для побудови соціально справедливого суспільства потрібна докорінна зміна економічного ладу, що включає передусім передачу землі та всіх знарядь праці робітникам. Проте економічний чинник не є визначальним і єдиним для суспільного прогресу. Надзвичайно важливу роль відіграють у ньому політичний та інтелектуальний чинники. Всі три чинники треба розглядати як рівнозначні, наголошував М. Драгоманов. Саме тому, що Україна має свої

особливості в політичній та інтелектуальній історії, вона піде до соціалізму (до цього її спонукає економічний чинник), проте своїм шляхом – шляхом культурницьких реформ, просвіти, і розвитку громадського самоврядування» [7].

Нині ідеї М. Драгоманова щодо владної організації української національної справи – про народно-національну єдність, демократичні перетворення, і адміністративну автономію та децентралізацію – розглядаються й обговорюються як найбільш конструктивні ідеї державного будівництва в процесі суверенізації. Як безсумнівне надбання української політико-ідеологічної думки, вони повинні ввійти в її сьогоденний контекст, «запрацювати» в сучасному політичному, ідеологічному і культурному полі. Для цього їх треба лише осмислити адекватно з тим змістом й ідеологічною спрямованістю, в якому викладав їх вчений.

За І. Франком, новий соціально-справедливий устрій базуватиметься на самоуправлінні общин і країв, складених з вільних людей і поєднаних між собою вільною федерацією, що ґрунтується на солідарності інтересів. Що ж до держави, то вона в сучасному її розумінні, на думку І. Франка, не може мати місця в омріяному суспільному ладі [1]. І. Франко слушно вважав: «державна неможлива поза адміністративним апаратом – прошарком, що самовідтворюється. Тому й наявність держави розглядається як панування саме адміністративного прошарку, котре веде до соціальної нерівності в суспільстві» [7, с.156].

Письменник висловлював переконання, що за наявності державної влади, як її розуміли соціал-демократи, соціальна нерівність не буде подолана. Політична свобода – це відсутність політичного тиску влади на народ, відсутність держави як сили примусу, відсутність управління згори, а сам народ знизу управляє сам собою, працює сам на себе, сам освічується й сам захищається. У майбутньому суспільстві мусить ствердитися справжнє народовладдя, реальна, а не формальна демократія. І. Франко підкреслював пріоритет безпосередньої демократії. Головний засіб здійснення народом своєї влади, на його, погляд, це громади, що виконують усі функції управління суспільством: господарсько-економічну, науково-освітню, судову. І. Франко наголошував, що науковій інтелігенції слід йти не назад до народу, а вперед із народом, і не обмежуватися просвітницькою діяльністю навіть у широкому розумінні, піднімаючи народ до себе.

Для І. Франка майбутня Україна – це розвинена, висококультурна нація Європи. У досягненні цієї мети вчений надавав великої ваги розвитку українського науково-освітнього середовища: мережі шкіл, друкарень, вивчення національної мови, підтримки письменства, формування народної освіти. Разом із тим ця мета може бути досягнута з втіленням суспільного ідеалу: досягнення Україною політичної самостійності. Крилатими стали слова великого гуманіста про те, що не може бути вільним народ, який пригноблює інші народи. Вільний розвиток народів без будь-якого верховенства однієї народності над іншою, за думкою Франка, здатні забезпечити соціалізм і федерація.

Розглядаючи феномен «влади», Леся Українка поєднувала його з ідеалом свободи, який виключав будь-які, хоч відкриті, хоч завуальовані форми пригнічення особи. Люди повинні мати політичну й економічну свободу. Наявність справжніх політичних, економічних і соціальних прав людини, свободи слова, совісті, права брати участь в управлінні державою залежить від державного ладу й економічних відносин, які його зумовлюють. Вона вважала, що поки влада перебуває в руках багатіїв, не можна досягти ні політичної, ні економічної свободи трудящих. За її переконаннями, досягнення справжньої свободи можливе шляхом суспільної й культурної перебудови державної влади, фактичного визволення робітників, до яких вона відносила й найбідніше селянство та трудову інтелігенцію [2].

В. Винниченко пропонує свій варіант творення ідеального соціального устрою, який він назвав «колектократизацією». Його суть в об'єднанні, «себто: негайно, але без зброї, почати переводити приватну власність та засоби продукції на колективну. Не державну, а колективну, це різниця... Не націоналізація, а соціалізація. Краще сказати: колектократія, себто влада колективна. Ще простіше – організація кооператорів, продукційних, торговельних, фінансових, аграрних і таких інших, колектократизація всього національного господарства...»

[1, с.253].

Особливе місце у формуванні теорії народної влади та встановленні української національної свідомості й ідеології належить політичній доктрині Д. Донцова. Ідеї про устрій нової України Д. Донцов виклав у працях: «Українська державна думка і Європа», «Головні підстави української культури», «Націоналізм», «Політика принципіальна і опортуністична», «Де шукати наші історичні традиції», «Від містики до політики», «Клич доби» та ін.

Політико-ідеологічна концепція Д. Донцова включає три вихідні елементи світогляду, що включають і актуалізацію феномену «влади»:

– Росія – найголовніший ворог України;

селянство – хребет нації й держави;

влада має належати активній національно-свідомій еліті, що прагне до впровадження нової національної ідеї та формування шляхів національного розвитку.

Усі ці елементи знайшли своє послідовне втілення у величезній кількості праць і, зокрема, у «Підставах нашої політики» й «Націоналізмі». Запропонована Д. Донцовим селянська демократія не мала нічого спільного з демократією «пацифізму, егалітаризму, антимілітаризму, охлократії, жолудкового соціалізму і класової боротьби, як вважали деякі критики вченого, вона була демократією праці, владної ієрархії, суспільної солідарності, обов'язку і міцного поступу» [4, с.26]. Актуальними аспектами влади письменник вважав «владу сили тіла і сили духу»: «Боротьба за існування є законом життя. Всесвітньої правди нема, – писав Д. Донцов. – Влада належить тому, хто викажеться більшою силою, моральною і фізичною. Ту силу можемо ми здобути лише тоді, коли переймемося новим духом, новою ідеологією. Перед кожною нацією є дилема: або перемогти, або згинути» [4, с.55]. Подібні ж погляди обстоювали Микола Міхновський, Микола Сціборський, Степан Бандера, Ярослав Стецько.

Особливе місце в історії української соціально-управлінської та політико-ідеологічної думки належить В. Липинському. Очолюючи кафедру української державності в Українському національному університеті Берліну, вчений здійснив філософське обґрунтування принципів українського державотворення, сформував ряд соціологічних концепцій. Ключовими поняттями політико-ідеологічної доктрини В. Липинського стали поняття: «традиція», «аристократія», «нація», «демократія», «охлократія», «класократія». За їх допомогою вчений обґрунтовує ідею принципової незавершеності історії, відкритості її в майбутнє, значення свідомої волі, спрямованої на державотворення, накреслення орієнтирів та проектів конструювання «української трудової монархії».

В. Липинський висуває ідею класу як формуючої націю сили, згуртованої не тільки економічними інтересами, а й віковими традиціями, культурою – «клас хліборобів». Цей клас мав бути творцем нової еліти – «селянської аристократії». Концепція державотворення у В. Липинського, таким чином, має характер свідомого елітаризму: активна меншість «дає провід і править», тоді як пасивна більшість залишається об'єктом керування. Еліти змінюють одна одну під впливом існуючих передумов, об'єктивних і суб'єктивних факторів (прав володіння, управлінських здібностей, стихійного прагнення до влади). Ці якості визначають творчий характер еліти, різні типи якої складаються з «войовників», «продуцентів» та «інтелігентів».

Класократична організація суспільства здатна забезпечити поєднання порядку і хаосу, традиції й прогресу, авторитету сильної влади зі свободою економіки і культури, самодіяльності широких верств нації, бути перешкодою на шляху революційного хаосу (охлократії). Проблеми побудови незалежної держави в Україні вирішуються за допомогою формування національної еліти, підвищення політичної активності, освідченості та культурності мас [3].

В. Липинський вважав, що здобуття Україною державної незалежності можливе через попереднє спадкове монархічне правління. На його думку, як головний володар, Гетьман є своєрідним «національним прапором», живим символом України, навколо якого гуртується все населення, а головним чинником державобудівництва є встановлення правової монархії в

© *Попова Ю. В.*

традиційній гетьманській формі. За переконанням В. Липинського, основною умовою формування в Україні ефективної державної влади є єдність: освітня, релігійна, політична, організаційна, національна. Справу української державності завжди губила відсутність єдності між українцями (галицько-наддніпрянський антагонізм). Здобуття державності багато в чому залежить від організації та освідченості провідної верстви, від її згуртованості. Але потрібно спочатку виплекати її. Народ, що не вміє відтворити й виховати власних «панів», тобто провідної верстви, змушений навіки коритися чужим панам. Вчений обстоює ідеї єдності, віри й справедливості, любові до людей і землі як найбільш фундаментальні цінності українського духу, що мають втілюватись у державність.

Провідна верства, тобто еліта, за В. Липинським, відрізняється від маси освіченістю та здатністю до усвідомлення власних інтересів щодо сприйняття державотворчих форм, до перетворення ірраціональних бажань в ідеологію, накреслення національних завдань. Адже «стихійне хотіння даної групи, не усвідомлене нею, поки ця група не має свідомості себе і своїх бажань, то її хотіння дрімає і ніякими проявами руху, проявами сили не дає про себе знати, аж поки в певний історичний момент певна частина цієї групи не усвідомить собі свого стихійного, досі неусвідомленого хотіння. З того моменту досі пасивна група стає групою активною, її хотіння, досі не усвідомлене, хотіння стихійне, сліпе стає свідомим хотінням, свідомою волею, волею до влади, здатною творити» [3].

Висновок. Фактично В. Липинським і Д. Донцовим завершуються концептуальні побудови універсальних соціально-політичних та філософських моделей українського державотворення. Радянський період історії України до мислителів подібного спрямування був немилосердним. І хоч оригінальні думки висловлювали В. Чорновіл, В. Стус, Л. Лук'яненко, Є. Сверстюк, В. Лісовий і багато інших духовних провідників українства, їхні ідеї залишались лише ідеями – концептуально не оформленими; важливими, своєчасними, але – незавершеними. Саме тому формування новітнього філософського вчення про владу на території сучасної України є питанням національної важливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Винниченко В. Відродження нації. / В. Винниченко — Київ-Відень, 1920. — С. 262-264.
2. Грушевский М. С. Очерки истории украинского народа / М. С. Грушевский. — К.: Либідь, 1990. — 386 с.
3. Замалеев А. Ф. Отечественные мыслители. Конец XIV – первой трети XX в. — К.: Академкнига, 1990. — 388 с.
4. Зоц В. А. Визначні українці / В. А. Зоц. — К.: Золоті ворота, 1987. — 260 с.;
5. Ісаєвич Я. Юрій Дрогобич / Я. Ісаєвич. — К.: Нова книга, 1972. — 250 с.;
6. Костомаров Н. И. Исторические произведения / Н. И. Костомаров. — М.: Академия, 1987. — 588 с.;
7. Чичуров И. С. Политическая идеология. Византия и Русь / И. С. Чичуров. — М.: Астр, 1990. — 622 с.

Попова Юлія Владимировна – аспірантка кафедри філософії естественних факультетов ОНУ ім. І. І. Мечникова

УДК: 16+161+162+167

СИСТЕМНО-ПАРАМЕТРИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ФОРМ ВЫВОДНОГО ЗНАНИЯ

В статье представлено исследование различных логических форм в категориях параметрической общей теории систем и двойственного системного моделирования. Определены основания классификации форм выводного знания с помощью значений бинарных атрибутивных системных параметров.